

HAZRET-İ HÜDÂVEND ŞEMS-İ TEBRÎZÎ

MUSTAFA TOPATAN

*Cenâb-ı Mevlâ'nın nice velîleri vardır
Zât'ı misâlî bilinip görünmez, Habîb'i misalî görülüp bilinmez
Kubbeleri altında gizlediği, abâsıyla sarıp sarmaladığı, sakladığı
Gayret bilâtiyle kuşatıp süslediği has kulları
Kendisinden ve evliyâsından gayrisinin tanımadığı/
tanıyamadığı nice velîler...*

Maşrık'ta Gündoğumu ve Kuşluk Çağı

Hazret-i Mevlânâ ve bendelerinin dilinde görklü adıyla bir çok ünvanın süslendiği Hazret-i Hüdâvend Şemsü'l-Hakk ve'd-Dîn; lutf u kerem ve takdir-i ilâhî eseri Hz. Mevlânâ'ya kavuşmayaydı beki adı-sanı da kubbeler altında mestûr kalacak velîlerdendi.

Nâmı gibi âyân beyân, nâmı gibi gizli saklı
Sonra gelenlerin, öncekilere olan faziletinin ayeti, işareti bir velî...

Asıl doğumu güneşin diyarı olan Anadolu'da, Dârulmülk Konya'da gerçekleşecek olsa da, alem-i mülke adım attığı yurdu daha doğuda, Tebrîz'deydi. Hicretin VI. asrının son çeyreğinde (582 / 1186 dolayları) doğdu. Mevlevî menakıbını derleyen Eflâkî ismini ve şeceresini Muhammed b. Ali b. Melikdâd (Melik Davud) olarak kaydeder. Ancak kaynakların büyük bir bölümünde muhtelif vasıflarına eklenen lakabıyla "Şems (Güneş)" olarak anılmıştır.

Tebrîz Hz. Şems'in yurduydum ancak o gurbetin çocuğuydu esasında. Etrafındakilerin, hatta kendisini nâz u naîm içerisinde büyüten anne-babasının dahi bir yabancı gibi kendisinden/hâlinden haberleri yoktu.

Kâbiliyetleri çok yüksek seviyedeydi ve sohbetlerinden derlenen Makâlât'ında kendi anlattıklarına nazaran akranlarının ve hatta etrafındakilerin çoğunda bulunmayan derin bir farkındalığa sahipti. Bir çocuk olarak oyundan-eğlenceden pek keyif almıyor, tabiatı gereği ilerde maîşetini temin etmesine yardımcı olacak bir zanaata da yönelmiyordu. Hatta bu yöndeki telkinler, zaten manevî derinliğinden ve aşk hallerinden dolayı semâ'a gark olan, günlerce yemeden-içmeden kesilen delikanlıyı büsbütün rahatsız ediyor, iştahını kaçıırıyordu. Pek bir maddi zorluğa katlanmadan geçirdiği anlaşılan çocukluk dönemlerinde meyli ilim ve irfan meclislerineydi, çünkü dünyaya ne için geldiğini anlamaya başlamıştı. Günlerce ağzını bile açmıyor, ancak batınının sözle ve manayla dolduğunu hissediyordu.

Çocukluk çağında pek az kimseye nasip olabilecek bir hale erişmişti. Bu garip bir haldi ve neredeyse hiç kimse durumu anlayamıyor, anlamlandıramıyordu, "kerem sahibi iyi bir adam" olarak andığı babası bile. Etrafındakilerden kaçır olmuştum, sade

*Konya'da Şems-i
Tebrizi'nin Türbe ve
Mescid ve Zaviye-i
Şerifeleri Resmidir,
II. Abdülhamit
Han'ın Yıldız
Koleksiyonu*

halk sözünden değil Hakk sözünden bile
ürküyordu. Öte yandan bedenlen zayıflasa da
her geçen gün manen daha da güçleniyordu.
Üstelik nasibi de açıktı, bunu görebiliyordu.
Ancak pişmek ve olgunlaşmak için zamana
ihtiyaç vardı ve henüz çok erkendi.

İçinde bulunduğu durum ve davranışları
kendini helak edeceğinden endişelenen
babasını oldukça telaşlandırmaktaydı.
Oğlunda hakikat yolunda yürümenin asgari
gerekleri olarak varsaydığı uygulamaların,
riyazet ve diğer hususların bulunmadığını
düşünüyordu. Üstelik oğlu divane de değildi,
peki bu gidişin sebebi neydi? Anlaşılan
o ki babası, Hz. Şems'in idrak ettiği aşk
deryasından ve velayet âleminde gereken
seviyede haberdar değildi. O iyi bir adamdı,
ancak iyilik başka şey aşk başka...

Hakikati incinme ve incitme gibi nefsânî
bulduğu teşrifat kayıtlarından azade biçimde
doğrudan ve açıkça ifade adetinde olan Hz.
Şems, belki de bu husustaki ilk tecrübesini
babasıyla yaşamış ve ona şöyle demişti:

*“Sen ve ben öyle bir haldeyiz ki adeta bir ördek
yumurtasını yetiştirsin diye bir tavuğun altına
koymuşlar da nihayet yumurtadan ördek çıkmış.
Civcivler palazlanıp da su kenarına vardıklarında
yavru ördek hemen suya dalar. Suyu girme imkânı
olmayan tavuk ise kenarda telaşla çırpınır durur.
İşte seninle benim durumum da böyle Babacığım.
Ben yüzeceğim bir deniz görüyorum. Benim yurdum
o denizdir. Halim de deniz kuşlarının hali gibidir.
Eğer benden isen gel, yok eğer ben bu derya içre
senden değilsem var git kümesteki kuşlara karış. Bu
sözlerim sana armağandır.*

Bu sözleri işiten babasının dudaklarından sadece şu bir kaç kelime döküldü:

Dosta böyle davranırsan düşmana kim bilir ne yaparsın?”

Semaya Yükselip, Deryaya Dalmak

Popüler anlatıların çizdiği resmin aksine Hz. Şems’in geleneksel ilimler alanında ciddi bir eğitime ve kariyere sahip olduğu açıkça görülür. Gerek nakli ve gerekse akli ilimlere dair yoğun bir ilgisinin bulunduğu, muhtelif ilim meclislerine katıldığı üstelik hayatının her döneminde bundan asla vazgeçmediği anlaşılmaktadır.

Fıkıh eğitimi aldığını ve Ebû İshak eş-Şîrâzî’nin (ö. 476/1083) Şâfi mezhebinin beş temel muhtasarından biri olan et-Tenbîh’ini ve başkaca eserleri okuyarak “fakih” derecesine eriştiğini de bizzat kendisi ifade etmektedir. Muhtelif hocalarının olduğu da muhakkak. Ayrıca felsefeye de özel bir ilgisinin olduğu anlaşılmaktadır ancak felsefeyle uğraşanlara neyzen bakışlı olduğu söylenebilir.

Hz. Şems aynı zamanda bir öğretmendi ve Makâlât’ında muhtelif vesilelerle ders verdiği/ yetiştirdiği öğrencilerinden bahsetmekteydi. Dahası geçimini -en azından bir zamanlar- öğretmenlik yaparak ve okuma-yazma öğreterek sağladığı anlaşılıyor. Nitekim kaynakların belirttiğine göre Hz. Şems geçimini, medrese ve hankah ekmegi yemeyip ders vererek ya da bağ-bahçe/ inşaat işçiliği ile uçkur örmek, çobanlık gibi gündelik kazançlar sağlayan işlerle temin etmekteydi. Bu meşgaleler aynı zamanda ilâhî tecellîler, tahammül edemeyeceği seviyeye eriştiğinde maruz kaldığı hali atlatmak için başvurduğu dünyevîleşme bahaneleri olarak da yorumlanmaktaydı.

Bizzat Hz. Mevlânâ’dan nakledildiğine göre Hz. Şems akli ve nakli ilimlerde kudretli bir seviyedeydi. Ancak Hakk Teâlâ erlerinin sohbetine erişince hepsinden sıyrılıp geçmeyi; tecrid, tefrid ve tevhid âlemini tercih etmiş adeta “fakih”liği heybesine katıp yola devam etmeyi, ötesine de geçmeyi bilerek “fakir”liği elde etmişti.

Kendisi ilimle ve irfanla bu kadar içli dışlı olmakla birlikte, akli ve nakli ilimleri, bu ilimlerle uğraşanları küçümsediği ve hor gördüğü şeklinde bir yanılgıya sebep olacak derecede tenkit dolu sert ifadelerle de sahipti. Aslında yukarıda vurguladığımız resmin sebebi de bu olsa gerektir. Ancak dikkat edilirse, onun tenkidi hakikati araştıran gerçek alimlere değil, ilmin bir perdeye dönüştürülerek kendilerini hakikatten uzaklaştırdığı mukallidlere ve sahte ariflere yönelikti. Esasında Hz Şems’in ifadelerinden Hakk’a ve hakikate eriştiren yolu aydınlatan, tahkike vesile olan ilmi çabadan değil de ilim perdesiyle niyet ve faaliyetlerini gizlemiş olan medrese ehlinde son derece rahatsız olduğu açıkça ortaya çıkar. Özellikle iki hususa asla tahammülü yoktu. İlki mutlak hakikat olan Hakk’a giden yola işaret etmesi beklenen ilmin makam/maîşet temini gibi salt dünyevi karşılıklar ve gösteriş aracına dönüştürülmesiydi ki ona göre bu tam bir ihanetti. İkincisi ise Hakk’ı ve hakikati kendiliğinde bilmek her şeyi hakikatte olduğu haliyle müşahade ve idrak etmek olarak tarif edebileceğimiz “tahkik”ten fersah fersah uzak bir taklit, kuru ezber ve tekrara saplanıp kalmak. Taklid, Hakk’a giden yolda gerekli ancak aşılması gereken bir merhalelerdir. Hz. Şems kendi iç dünyalarında hakikati keşfetmekten uzak biçimde başkalarınca söylenmiş sözleri ezberleyerek nakleden,

üstelik bunu ilim olarak belleyen kimseleri sıklıkla uyarmıştır. Dün ve düne dair ne varsa geçip gitmişti, artık yeni şeyler söylemenin vaktiydi. Mürüvvet sahibine yaraşan gönlünü her an yeni bir şe'n ile tecellî eden Cenâb-ı Mevlâ'nın nazargâhı haline getirmesi ve illa söyleyecekse de her yeni hale muvafık yeni bir sözü dillendirmesi idi.

Bir defasında katıldığı bir mecliste bu hususu şöylece hatırlatmıştı:

“Ne zamana kadar şundan bundan rivayet edip övünecek ve atsız (boş) eyere binip erlerin meydanında koşacaksınız? İçinizde “Kalbim bana Rabbimden bu haberi veriyor” diyecek kişi yok mu ve ne zamana kadar başkalarının asasıyla ayakta duracak, yürüyeceksiniz?

...

Hadisten, tefsirden, hikmetten ve saireden (naklen) söylediğiniz sözler, bir zamanda yaşayan ve her biri kendi döneminde erlik makamında oturan erlerin sözleridir. Onlar kendilerine gelen hallerden anlatırlardı. Mademki bu dönemin erleri sizsiniz o halde sizin sırlarınız ve sözleriniz nerede?”

Şunu da ilave etmeliyiz ki gerek Hz. Şems ve gerekse müntesipleri tasavvufî anlayışın hakim kanaatine uygun şekilde hakikat arayışını toplumsal bir zümreye veya kuruma mahsus görmemişler dolayısıyla bu konuda mesela tekke/medrese gibi ayrımlara girişmemişlerdir. Onlara göre hakikat her cihette kendisini göster(ebil)ir. Mesele, hakikat arayıcısının ihlas ve samimiyet gibi öz nitelikleri ile tercih ettiği yolun sıhhati, imkanları ve hakikate ulaştırmaya elverişliliğidir. Şikayet ve tenkid ancak bu hususlardaki problemlere yönelik olarak sergilenmiştir. Nitekim Hz. Şems'in medrese ehline yönelik tenkitlerinin benzerini ve hatta daha güçlüsünü tahkik

iddiası kuvvetli olan dervişlerin mukallitlerine yönelttiği görülmektedir:

Önce fakihlerle düşüp kalkmaz, hep dervişlerle otururdum. Din bilgini geçinenler dervişliğe yabancıdırlar derdim. Ama dervişliğin ne olduğunu/derviş geçinenlerin de asıl yüzünü görüp anladıktan sonra, onların makam ve derecelerini gördükten sonra şimdi dervişliğe meylim kalmadı. Fakihleri bu tür dervişlerden daha üstün tutuyordum. Çünkü fakihler bir kere zahmet ve meşakkat çekmişlerdir. Bunlar ise ben dervişim diye yan çizerler. Heybât, nerede kaldı dervişlik? Dervişin azığı fakirliktir. Fakirlik de Allah yolunda dervişliktir.

Sahilden Derinlere Şavkımak

Hz. Şems, fitri temayüllerinin de sevgiyle çocukluk çağından itibaren pek çok sufi ile görüştü, tanıştı ve meclislerinde bulundu. Hatta Makâlât'ta çocukluk döneminde semâ ile meşgul olduğundan ve bir “yâr-i germ-hâl/şeyh” ile irtibatından söz etse de seyr u sülûkunun bidâyetinde kendi kendine kaldığı anlaşılmaktadır. Ancak teknik anlamda ilk -ve belki de tek- irâdeti Eflâkî'nin de tasrih ettiği üzere “şeyhim/pirimiz” şeklinde bahsettiği, hayatının her döneminde hatırasını büyük bir hürmetle yâd ettiği ve gençlik çağlarında Tebrîz'de tanıştığı Şeyh Ebu Bekir-i Sellebâf'a idi.

Şeyh Ebu Bekir de tıpkı müridi gibi hakkında başkaca kaynakların pek az malumat verdiği sırlı bir şahsiyettir. Sonraları Hz. Şems'te yansımalarına şahit olduğumuz melamet ve fütüvvet tavrına Şeyh Ebu Bekir'in de sahip olduğu günümüz araştırmacıları tarafından güçlü bir ihtimal olarak dile getirilmiştir.

Bizzat Hz. Şems'in tarifine göre ise Şeyh Ebu Bekir, dervişlerine düşkün, toplumun

her kesimince muteber ve ilâhî aşkla kendinden geçmiş yani sekr hali galip bir sufiydi. Ancak makâmât ilmi ıstılahınca sekrden sonra beklenen sahv hali kendisinde bulunmamaktaydı ve muhtemelen bu durumu dolayısıyla hırka verme adeti de yoktu. Öte yandan Hz. Şems, şeyhinin bu haliyle yetinmesi beklenecek bir kâbiliyyet değildi. O, din anlayışının en temel ve asla vazgeçilemez umdesi olarak gördüğü Peygamber Efendimiz Hazretleri'ne tam bir tâbiyyet ile mütâbaatın gerektirdiği kemali aramaktaydı. Neticede bu taleple, kemâle yönelik talebinin sevkıyla Tebrîz'den ayrıldığını anlatır. Ne aradığını biliyor ancak nerede bulacağını bilmiyordu. Tek bir güvenci var ise o da âlemin, Muhammedî hakîkatın tercemânı, ilâhî kemâlin mücessem timsâli bulunan halifeden, insân-ı kâmilin hâlî olmadığı inancıydı. İleride detaylandıracağımız üzere Hz. Şems'in bu talebi ve arayışı yıllarca sürmüş, aradığını nihayet Hz. Mevlânâ'da bulmuştu. Ancak görünen o ki Şeyh Ebu Bekr'in yanında, Hz. Şems'in dudakları suya kavuşmuş olsa da susuzluğu dinmemişti...

Bizzat kendisi ya da kadim Mevlevî kaynaklar tarafından ifade edilmese de Hz. Şems'in Tebrîz'den ve Şeyh Ebu Bekr-i Sellebâf'tan ayrıldıktan sonra iki şeyhe daha intisabının olduğu nakledilmiştir ki bu zevattan ilki Şeyh Rukneddin Ebu'l-Ganâim Sücâsî'dir (v. 606'dan sonra). Hz. Şems'in, Şeyh Sücâsî'nin namlı dervişlerinden Evhadüddin Kirmânî ile olan sıkı münasebeti ve tanışıklığı söz konusu nisbeti destekler. İlave olarak İbrahim Zâhid-i Gîlânî dervişlerinden Şeyh Taceddin Ali b. Abdullah b. Hüseyin Erdebilî Tebrîzî (v. 746), şeyhi İbrâhim Zâhid'in Şems-i Tebrîzî'den, onun da Şeyh Rukneddin Sücâsî'den hırka giydiğini belirten silsilesini kaydeder. Ancak Müntehabü'l-Muhtâr'daki bu bilgi ve

Abdurrahman Camî'nin aynı doğrultudaki nakli ihtiyatla karşılanmıştır. Esasında gerek İbrahim-i Zâhid'in ve gerekse önde gelen halifelerinden Safiyyüddin Erdebilî'nin Mevlânâ ve Mevlevîyye'ye olan ilgileri de söz konusu irtibatı teyid eder niteliktedir. Ancak İbrâhim Zâhid-i Gîlânî'nin meşhur silsilesi Cemâlüddin Tebrîzî ve Şihâbüddin Mahmûd Tebrîzî vasıtasıyla Rukneddin Sücâsî'ye ulaşmaktadır. Beri taraftan Hz. Şems'in Sücâsî'den hiç bahsetmemesi ve kendisinin hırka vermek gibi bir âdetinin olmayışı da ihtiyat kaydını güçlendiren gerekçelerdir.

Hz. Şems'in mürşidi olarak kaynaklarda zikredilen üçüncü bir isim de, Şeyh Necmüddin-i Kübrâ'nın halifelerinden Baba Kemâl Cendî'dir. Bu husustaki rivayeti, Mesnevi-i Şerif'in ilk üç defteri üzerine yazdığı şerhinin başında nakleden Kemaleddin Hüseyin Harizmî'nin ve Câmî'nin aynı minvaldeki aktarımları da başkaca bir kaynakla teyid edilememektedir.

Netice itibarıyla çokça seyahat eden seyahatleri esnasında pek çok “abdâl, evtâd, aktâb, efrâd, ehl-i fütûr ve mestur, mana ve sûret büyükleri”ne erişen ve fakat kendi azametinde birini bulamayıp devamlı surette mahbûb ve matlûbunun arayışında olan Hz. Şems'in mürşidi olarak zikredilen üç şeyhten ilkinde intisabı katıyyetle sabittir. Sücâsî ve Cendî'ye intisabının ise, ilki daha güçlü olmak üzere ihtimal dahilinde görüldüğü ancak şüpheyile/ihtiyatla karşılandığı söylenebilir.

Buna ilave olarak Hz. Şems'in bizzat kendi ifadesine nazaran Muhammedî tavrı ve üveysî yönünün bütün bu silsilelerin önüne geçtiği belirtmek gerekmektedir. Şöyle buyururlar:

Herkes kendi pîrinden söz açar. Bize, Hazret-i Peygamber (s.a.v.) rüyada bir hırka verdi. Fakat bu

*Şems-i Tebrîzî satranç
oynuyor, Mecâlisu'l-
Uşşâk, Fransa Milli
Kütüphanesi*

iki gün sonra eskiyip yırtılacak, külhanlara atılacak veya temizlik bezi yapılacak hırkalardan değildir. Bilakis sohbet ve yoldaşlık hırkasıdır. Akıllara sığmayan bir sohbet değil, belki dünü, bugünü, yarını olmayan bir sohbet. Aşkın zevk ile bugün ve yarın ile ne ilgisi var.

Böylelikle Şeyh Ebu Bekir nezdinde seyr u sülûküne başlayan Hz. Şems, bütün velâyeti ondan aldığını (velâyet mertebelerini onunla birlikte katettiğini) belirtir. Ancak kendisinde kimsenin hatta şeyhinin de görmediği bir şey

vardı ki onu da ancak Hz. Mevlânâ görecekti. Nebevî hırkaya rüyada erişmişti peki ya bunun dünyevî plandaki karşılığı/tezâhürü neredeydi? Şeyh Ebu Bekir, nitelikli bir dost ve sahabî olabilirdi. Oysa ona Hz. Ebu Bekir misali bir hemdem gerekti, onu da Hz. Ebu Bekir neslinde bulacaktı.

Bu itibarla Hz. Şems, hemdeminin/sohbet “hırka”sının arayışıyla kendi iç dünyasındaki (bâtınî/enfûsî) yolculuğunu tamamlayacak keyfiyet ve mütekabiliyette zâhirî/âfâkî bir arayış yolculuğuna başlamak niyetiyle gurbet olarak gördüğü yurdundan, Tebrîz’den ayrıldı. Kaynakların bildirdiğine göre o sıralarda yirmili yaşlardaydı ve Konya’da Hz. Mevlânâ ile mülâkî olduklarında altmış yaşını doldurduğunu kabul edersek yaklaşık kırk yıl sürececek bir yolculuktur bu. Öyle bir yolculuk ki, Hz. Musa’nın (a.s.) Hz. Hızır’ı (a.s.) ve Hz. Selmân-ı Pâk’in (r.a.) Fahr-i Kâinat Efendimiz Hazretleri’ni (s.a.v.) arayışını hatırlatır görkemde bir yolculuk. Niyeti belli ancak güzergâhı meçhul...

Gurbetten Sılaya Kanat Çırpma

Tasavvufî hayatın son derece canlı olduğu bir dönemde ve ortamda doğup yetişen Hz. Şems, Eflâkî’nin menakıbındaki kaydına nazaran Tebrîz’in tarikat pirleri ve hakikat arifleri tarafından “Kâmil-i Tebrîzî” kalbi âgâh büyükler tarafından “Seyfullâh”, gönül sahibi seyyahlar tarafından ise “Şems-i Perende” şeklinde anılıyordu.

Şems-i Perende ünvanı bize Hz. Şems’in seyyahlık yönünü hatırlatır. Ancak ünvanın Hz. Şems’in manevî yönüne işareti de unutulmamalıdır. Nitekim Şems-i Tebrîzî uzmanı Muvahhid’in de vurguladığı üzere

bu ünvanla onun, Hz. Bâyezîd-i Bistâmî'nin anlatımındaki izzet meydanlarının, Hz. Attâr'ın anlatımındaki Kaf dağının ötesine, marifet zirvelerinin evc-i balasına şehbâl açabilecek kâbiliyette bulunduğu işaret edilmiş olmalıdır. Dolayısıyla bu unvan Hz. Şems'in uluvv-i himmetine ve marifet burcundaki makamına da işaret edip sadece sefer ve yolculukla ilgili olmamalıdır.

Ancak zahiren bakıldığında Hz. Şems ömrünün büyük bir bölümünü yollarda geçirmiş seyyâh bir dervıştır. Tebrîz'den ayrıldıktan sonra türlü diyarlarda dolaşmıştır. Kendisinin söz konusu seyahatlerinde Bağdat, Irak-ı Acem, Dımaşk, Halep, Kayseri, Aksaray, Sivas, Erzurum ve Erzincan'a gittiği bilinmektedir.

Esasında Peygamberler başta olmak üzere irfan ehlinin neredeyse tamamının hayatında şahit olduğumuz tanıdık bir hikayedir bu, belki de insanlığın müşterek kaderi. Nitekim arifler, insanın hakikati arayış macerasını ekseriya bir sefer ve seyahat olarak tasvir etmişlerdir. Üstelik zahiri sefer de, kemale yönelik bir makamdan diğerine doğru seyreden batını seferin sembolü olarak önemsenip değerli görülmüş ve çoğu zaman uygulanmıştır. Ulemaya ve hususiyle sufilere göre sefer ve seyahat neticede nebevi bir davranış şeklidir, Cenab-ı Mevla'nın fazl u keremini arayış çabasıdır. Dikey düzlemde tahakkuk eden nebevi miracın yatay düzlemdeki izdüşümü olan hicrete mütâbaattır ve pek çok getirisi vardır. Pişirir, olgunlaştırır; ehl ü ıyal, mal ü menal, makam, mansıp ve nihayet hâl ile kâl gibi dünyevi kayıtlardan kopuşu kolaylaştırır. İnsanı manen, kalben ve zihnen arıtıp ümmi hale getirir. Konaktan konağa, menzilden menzile

taşındığı gibi, makamdan makama da iletir, dahası sırlar...

Hz. Şems de sırlanan, sırlı/gizli kalmak gerektiğine inanan bir veli idi. Şehre dün gelmiş ve bir süre sonra gitmesi muhtemel bir tüccar, ya da gaibden gelip gaibe giden kara keçeli bir kalender görünümündeydi. Bu onun hakikatine yol bulamayanlar ile meşguliyetini asgariye indirecek en elverişli perdeydi aynı zamanda.

Sipehsâlâr, Hz. Mevlânâ ile mülâkî oluşuna değin hiç kimsenin Hz. Şems'in haline muttali olamadığını ve ondan sonra da kimsenin onun esrarına muttali olamayacağını belirttikten sonra şu ifadelere yer verir:

Daima kerametlerini ketm ederler, halktan kendi şöbretini gizli tutarlardı. Tüccar kisvesi giyerler ve tüccarlar âdetinde bulumurlardı. Gittikleri her şehirde (tüccarlar adetince) kervansaraylarda konaklar ve odasının kapısını muhkem bir kilitle kapalı tutarlardı. Halbuki odada bir hasırdan başka bir şey bulundurmazlardı. Zaman zaman uçkur örerdi ve amelelik de yaparlardı.

İlave etmeliyiz ki Hz. Şems'in seyahatleri reaksiyoner değil aksiyoner bir tavrın neticesidir. O, toplumdan kaçmak veya sosyal hayattan uzaklaşmak gibi maksatlardan ziyade matlûbunu ve mahbûbunu aramaktadır. Beri taraftan arayışı esnâsında kendisine engel olabilecek ve himmetini cem' etmekten kendisini uzaklaştıracak her türlü alayıktan da kaçınmaktadır ki bu durum aslî maksadına yönelik odaklanmanın kuvveti dolayısıyladır. Nitekim Hz. Şems'in; bazen kısa bazen de uzun süreli konakladığı türlü diyarlarda seyr u seferle geçen kırk yılda gayesine yoğunlaşmakla beraber toplumdan asla kopmadığı, dönemin bir çok arif ve alimiyle görüşüp tanıştığı da anlaşılmaktadır.

Bu görüşmelerde gerçekleşen bir kısım diyaloglardan bazı aktarımlar gerek kendi Makâlât'ında ve gerekse menakıbına dair eserlerde kaydedilmiştir.

Söz konusu muhaverelerde Hz. Şems'in, muhatabının durumuna nazaran tamamlayıcı (mukâbil, bazen tezaat ve aksi) bir tavır sergilediği görülür. Ancak bu tutumu imtihan veya cedel seviyesine indirgemek ve bu seviyede değerlendirmek eksik olacaktır. İlk bakışta reaksiyoner bir tavır gibi gözüken bu duruşun da aslında Hz. Şems'in asli hedefi olan arayışı ile birlikte değerlendirildiğinde bütünüyle aksiyoner karakterde olduğu anlaşılır.

Esasında Hz. Şems bir aynaydı ve kendisine bir ayna aramaktaydı. Ayna muhatabını olduğu gibi göstermekle birlikte muhatabın aynadaki yansıması/aksi kendisine nazaran ters, zıt ve mukabildir. Kemal ise hakîkatin tabiatı gereği ancak zıtların cemiyyetinde yani bir arada bulunmasında/bulunabilmesindedir. Bu sebeptendir ki bir hakikat arayıcısı olarak Hz. Şems'in muhatabının eksiklerini ortaya çıkarmak gibi bir gayeden ziyade kendisini ve kendiliğini itmam edecek nitelikte bir dosta ihtiyacı vardı. Neticede o, yapbozu anlamlı ve tamam kılacak eksik parçayı arıyordu, geriye kalanların kendisi için sıralandığı, bir duvarın sebebi bulunan ve onu mükemmelleştiren son tuğlayı, Muhammedi kemâli...

Nitekim hakikat ve hakîkatin kuşatıcılığı, ancak birbirine müteakıl ve zıt görünen suretlerin tek bir hakîkate tevhide ile ortaya çıkabilecek ve bu durumun idraki neticesinde ulaşılan hayret ile bilinebilecekti. Bu yolda her seviyedeki idraki yeterli görmek de Hz. Şems'in kârı değildi. O "İdrâkin yetersizliğini idrâk, idrâktir" ilkesinden hareket etmekteydi

ve hakîkate ancak bu yolla ulaşılabilirliğinin farkındaydı. Tıpkı nihaî hakîkatin zıtları kendinde birleştirmesi ve bu bir araya gelişten, marifetten kaynaklanan ve bilginin bizzat kendisi olan hayretin doğması gibi Hz. Şems de her bir muhatabında zuhur eden tecellileri bir bir seyrediyordu. Belki hayrete düşürüyordu ancak o gel-gitlerinde ve girdaplarında kaybolacağı, fırtınalı dalgalarında boğulacağı bir marifet deryası ile henüz karşılaşmamıştı. Evvelce de temas ettiğimiz üzere Rasul-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz'e tabi olmak Hz. Şems'in en çok önemseydiği hususlardan biriydi. Bu sebeptendir ki nasıl ki Efendimiz (s.a.v.) mi'racı çıkmıştır, öyleyse mütabaat gereği onun peşine takılıp yürümek gerekmekteydi ki manevi yolda bir an bile duraklamak helaka sebep olabilirdi. Gün be gün kemale/kemalde ilerleme yolunda bir nefes dahi duraksamamak gerekti.

Dolayısıyla henüz karşılaşmamıştı, ancak bıkmadan, yılmadan aramaktan da usanmıyordu. Menakıbnameler gizemli ve bilinmez bir kisvede resmetse de Hz. Şems'i, o, zamanının önde gelen bir çok şahsiyetiyle tanışmış, ilim meclislerine iştirak etmiş, arayışı ve seyahatleri esnasında ziyaret ettiği yörelerin alimleri ve arifleriyle tanışıp sohbet etmiştir. Şemseddin Höyî (Dımaşk), Esedüddin Mütekellim (Sivas), Şihâb Herîve, Evhadüddin Kirmânî ile dervişlerinden Zeyn-i Sadaka ve İmâdüddin gibi isimlerle görüşmüştü. Ayrıca Makâlât'tan Şeyh-i İsrâk Şihâbüddin Sühreverdi-i Maktûl ile Fahreddin er-Râzî gibi zevatın fikirlerine de takipçileri vasıtasıyla de aşına olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan biri de Şihâb Herîve (Herevî, Nisâbü'rî, Horâsânî) dir ki bu şahıs Nüzhetü'l-Ervâh müellifi Şehrezûrî'nin Fahr-i Râzî'nin ders halkalarından bahsederken hemen

yanında olduklarını belirttiği önde gelen talebeler arasında anılan Şihab Nişaburî olmalıdır. Hz. Şems'in Şihâb'dan bahsettiği bir çok bölümde ona olan ilgisi ve sevgisi anlaşılır. Şam'da meclislerine katılmış ve kendisiyle muhavere de bulunmuştur. Evhadiyye'nin piri Şeyh Kirmânî'yi ise henüz sülûkun ibtidasında bulunmakla niteliyor ve dostluğuna layık görmüyordu.

Öte yandan Hz. Şems Şam'da "dağ" gibi bir şahısla karşılaşmıştı. İyi bir derd ortağı; canayakın bir dost hatta muhteşem, acayip ve nadir bir adamdır Şeyh Muhammed. Bazı araştırmacılar tereddüt sergilese de Şeyh Muhammed'in İbnü'l-Arabi olduğu kesinlikle söylenebilir. Şeyh-i Ekber'in de ona ilgisinin olduğu, "oğul" ve "kardeş" şeklindeki hitaplarından anlaşılıyor. Ancak aradığını onda da bulamamıştı Hz. Şems. Görünen o ki şeriatın zahirini muhafaza etmekle birlikte tam bir "mutâbaat" bulamadığı Şeyh-i Ekber ile Hz. Şems'in meşrebleri uyuşmamıştı ve aradığı onda değildi.

Konya Ufkunda Seher Çağı

Hz. Şems talep ve arayışının peşinde diyardan diyara, makamdan makama seyahat ederken ilâhî inâyetin yüz göstermesiyle Anadolu'ya yöneldi. Şükrânesi olarak canını feda edebileceği bir müjdeydi bu. Nihayet kıblesi belirginleşmeye başlayan Hz. Şems, yüzünü/ varlığını sağa sola çevirip aramaktan reha bulacak, himmetini tek bir mazharda cem' edebilecekti. Kendisini, Rukneddin Sücâsî ya da Baba Kemâl Cendî ile irtibatlandırın kaynaklar aynı isimlerin kible olarak Rum diyarını işaret ettiklerini de vurgularlar. Ancak bizzat kendisinin anlattığına ve Mevlevî menakıbının da kayıtlarına nazaran

yöneliş her hâl ü kârda ilâhî sevk neticesinde gerçekleşmiştir. Gerek Hz. Mevlânâ'nın sohbetlerinde ve gerekse Mevlevî menakıb müelliflerinin kayıtlarında defalarca tekrar edilip destanlaştırılan bu durumu bizzat Hz. Şems şu ifadelerle hikaye eder:

Hakk Teala'ya niyazda bulunuyordum beni velilerin arasına karıştır ve (onlarla) dost eyle diye. Rüyada gördüm ki seni bir veli ile dost kılacağız dediler. O veli nerededir dedim. Başka bir gece Rum'dadır dediklerini gördüm. Bir süre daha geçtikten sonra gördüğüm rüyada dediler ki: "Henüz vakti değildir. Her iş kendi vaktine bağlıdır. (Her işin bir zamanı vardır.)"

Hz. Şems ile Hz. Mevlânâ'nın mülakâtları öncesinde birbirlerini tanımakta olduklarını hatta karşılaştıklarını düşünmek için haklı sebeplerimiz vardır. Bu durum en azından Hz. Şems açısından daha belirgindir. O, hususi bir şekilde ilâhî takdîr eseri Anadolu'ya, Hz. Mevlânâ'ya, kendine sevk edilmiştir. Öte taraftan Hz. Mevlânâ ile ilk karşılaşmalarının Şam'da gerçekleştiğine dair bir rivayet de nakledilir. Menâkıbü'l-Ârifin'de Hz. Mevlânâ'nın Şam diyarında bulunduğu dönemde bir gün kalabalıklar içerisinde Hz. Şems'in elini tutarak "Ey alemin sarrafı! Beni bul" dediği ve bu halden etkilenen Hz. Şems'in istiğrak aleminden kendine gelinceye kadar Hz. Mevlânâ'nın geçip gittiği kayıtlıdır. Ancak meşhur ve maruf olan ilk mülâkât Makâlât'taki ve Eflâkî'nin esas naklindeki kayda göre 26 Cemâziye'l-âhir 642 (29 Kasım 1244) Cumartesi (Salı) sabahı Konya'da olmuş ve iki denizin dillere destan buluşması o günlerde Konya'da gerçekleşmişti.

Mağrib'de Gündoğumu / Merace'l-Bahreyn

Muhtelif eserler ve anlatılarda Hz. Mevlânâ ile Hz. Şems'in irfânî tavır ve irtibatlarının türlü cihetlerini vurgulayan farklı anlatım ve tasvirlerle rastlanmakla beraber muteber ve döneme yakın kaynakların bildirdiğine göre Hz. Mevlânâ ile Hz. Şems'in Konya'daki ilk buluşmaları şöylece gerçekleşmiştir:

Hz. Şems Konya'ya gelip, konakladığı her yerde âdeti olduğu üzere bir hana, Şekerrîzân (Şekerciler) (diğer bir rivayete göre Pirinççiler) Hanı'na yerleşir. Hz. Mevlânâ ise o günlerde Konya'da dört muteber medresede ders vermektedir.

Bir sabah ders verdiği medreselerden biri olan Pembefurûşân (Pamukçular) Medresesinden ayrılan Hz. Mevlânâ maiyyetindeki cemaat ile bineği üzerinde Şekerrîzân hanının önünden geçmektedir. Tam bu sırada Hz. Şems, yerinden kalkarak Hz. Mevlânâ'nın bineğinin dizginlerini tutar ve Cenâb-ı Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ile Hz. Bayezîd-i Bistâmî'yi karşılaştıran meşhur sorusunu sorar: Hangisi daha büyüktür?

Cevabı gayet açık olan soru, görünüşte basit ve sıradan gibi dursa da Hz. Mevlânâ'nın bu sorunun heybetinden etkilenerek yaşadığını ifade ettiği bir müşahedeyi ilave eder Eflakî nakline.

Nihayet Hz. Mevlânâ da soruyla benzer basitlik ve sıradanlıkta gözüken bir cevap vermiştir:

“Rasûlullâh Hz. Muhammed (s.a.v.) bütün âlemlerin en yücesidir, burada Bayezîd'in lafı (yeri) mı olur?”

Ancak Hz. Şems sözlerine devam ederek sorusuna sıra dışı bir derinlik kazandıracak, Hz. Mevlânâ ise o derinliği daha da ötelere taşıyan bir cevapla mukabelede bulunacaktır.

Esasında Hz. Şems'in sorusu kıyaslama görüntüsünde bir tenkit ihtiva eder niteliktedir. Nitekim bir Müslümanda bulunması, üstelik her durumda ve hususta bulunması gereken temel niteliğin Peygamber Efendimiz Hazretleri'ne tam bir mütâbaat ile tâbî olmak şeklinde ifade edilebilecek durum olduğuna inanan Hz. Şems'e göre Hz. Bayezîd, nakıs bir tavır sergilemiştir. Öte taraftan Hz. Mevlânâ, Hz. Bayezîd'in tavrınınardındaki hakîkate atıfla meseleye isti'dâdlar açısından bakarak yeni bir boyut katmıştır.

Neticede olan olmuş, yaşanan yaşanmış ve Hz. Şems nihayet yüz bin yıl geçse de aranması olanı, kırk yıldır aradığını bulmuş, adeta Hz. Hızır (a.s.) ile Hz. Musa (a.s.) yeniden buluşmuştur. Bir nara vurur ve yere yığılır. Sanki Tûr-i Sînâ'da olup bitenler başına gelmiştir. Yine Makâlât'ında bu durumu şöyle anlatmıştır:

Onunla konuştuğum ilk söz de bu idi: Ama Bayezîd-i Bistâmî, nasıl oldu da (Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) tam bir mütâbaat ile) tâbî olmayı lüzumlu görmedi ve (O'nun gibi) "Sana, şanına uygun şekilde kulluk edemedik!" demedi? Mevlânâ bu sözü tam ve kemaliyle bildi/bana bildirdi, bu sözün kaynağı nedir, nereye kadar gider, sonu nereye varır? Sırrının temizliğinden dolayı bu sözden mest (sarboş) oldu, sırrı tertemiz ve pak olduğu için ona apaçık zabir oldu. Ben de bu sözün lezzetini, onun sarboşluğuyla tanıdım, daba önce bu sözün lezzetinden gafil ve habersizdim.

Sonra Hz. Mevlânâ bineğinden inip etrafındakilere izin verdi ve Hz. Şems'i alıp medreseye götürmelerini emretti.

Anlatıldığına gör Hz. Şems medresede kendine gelinceye kadar başı Hz. Mevlânâ'nın dizinde istirahat etmişti, kendine geldikten sonra elinden tuttu, yürüdüler ve uzunca bir süre birbirleriyle görüşüp konuştular, sohbet ettiler.

Üç ay geçmişti ve halvethânedede gece gündüz demeden savm-ı visâl ile bir aradaydılar. Kimseler yanlarına varmaya cesaret edemiyordu. Ancak Hz. Mevlânâ'nın resmi ve toplumsal faaliyetlerini askıya almasına, Hz. Şems'in men' etmesiyle kitaplarından hatta adeta vird edindiği muhterem babası Sultânü'l-Ulemâ'nın Maarif'ini okumaktan ve medreselerinden uzaklaşmasına sebep olan bu garip görünüşlü derviş belli ki gitgide artan homurdanmalara sebep olmaktaydı. Neler oluyordu, Horasan toprağı Tebrîz'e mi tabi oluyordu, Belhli Sultânü'l-Ulemâ'nın nazenin ve biricik oğlu Tebrîzli bir dervişe mi kapılmıştı? Belli ki Hz. Mevlânâ'nın Hz. Şems'te gördüğünü, etrafındakilerden birçoğu göremiyordu. Tıpkı ailesi, Tebrîz'deki hemşehrileri, hatta cihanın geri kalanı gibi. Öyle ki hizmetlerinde dönen ve babasının izinden bir nebze olsun ayrılmayan genç Sultan Veled dahi git-geller yaşıyordu ve daha çok yaşayacaktı, akılla gönlü arasına sarkaç kurmuştu adeta...

Hz. Mevlânâ ise sürekli olarak Hz. Şems'i tanımadıklarını ve bu sebeple kendilerine garip görünen bu dervişten şikayetçi olduklarını düşündüğü halka türlü nasihatlerde buluyor, hata yaptıklarını dile getiriyordu.

Bir gün Mevlânâ dervişlere nasihat verdi; onlara, bizim niteliklerimizden söz açtı. Dostlar, bu sözlerden çok duygulandılar. Mevlânâ buyurdu ki siz: "Allah yüceliğini arttırsın! Hüda'vend Şemseddin-i Tebrîzî'ye karşı ufacak bir hoşnutsuzluk

Hz. Mevlânâ Şems-i gördüm diyen kişiye şalını bediye ediyor. Sevâkıb-ı Menâkıb tercümesi, Morgan Kütüphanesi

ve cefa eseri gösterirseniz benim size verdiğim öğütlerle, sizin aşırı duyarlılığınız sizin için kapalı kalacaktır... Dostlar kendi kendilerine "Hayır!" dediler. "Gidelim ondan af dileyelim, suçumuzu bağışlasın artık bundan sonra da Mevlânâ Şemseddin'e karşı terbiyesiz bir davranışta bulunmayalım." Evin kapısına kadar geldiler, ama içeriye girmeye yol bulamadılar.

Yol bulamadılar, çünkü yol vermeyen de bizzat Hz. Şems idi. Değil mi ki o eksik isti'dadlılar yine kendi zanları üzere kendisine yönelip dost edineceklerdi, bundan ne hasıl olabilirdi ki sırrı aramadıktan sonra. Zaten Hz. Şems pek çoklarının sohbetine yaklaşmadığı ve yaklaşanların pek azının tahammül edebildiği bir şahsiyetti. Onu görebilmek her baykuşun kârı değildi. Hz. Şemsi ancak bahtiyarlar görebilirdi, Muhammedî kademin toprağıyla gözlerini sürmelemiş bahtiyarlar...

Esasında Hz. Şems'in, Konya'da bulunduğu süreler zarfında sadece Hz. Mevlânâ ile halvette bulunmadığı, zaman zaman topluma karışarak çeşitli meclislere dahil olduğu anlaşılmaktadır. Tabiatıyla bu durumun toplumsal açıdan menfi bir karşılık doğurması kaçınılmazdı. Nitekim evvelce de belirtildiği üzere hakîkati doğrudan ve net bir surette ifade âdetindeydi Hz. Şems. Terbiye etme ve öğretme tarzı da oldukça sert ve doğrudandı. Pek fazla konuşmayı tercih etmese de konuştuğu zaman düşüncelerini açıkça ifade etmekten çekinmezdi. Kendinden emin surette ve yerinde bir şekilde ortaya koyduğu hükümleri ise sıradan insanlar tarafından kabul edilmekte zorlanılacak derecede hakîkatin sertliğini taşıyordu. Ve bu durumun kolaylıkla kabullenilmesi neredeyse çoğu muhatap için imkansızdı. Hatta katıldığı bir mecliste şöyle söylemişti:

Doğru söyleyemiyorum. Ben doğruluğa başladım ben dışarı atıyorlar. Eğer büsbütün doğru söylesem beni bir hamlede bütün şehirlerden sürer, kapı dışarı ederlerdi. ... Eğer gerçeği konuşsaydım, bu medresedeki hepiniz canıma kastederdiniz, ama elinizden bir şey gelmezdi.

Güneş Tutulması

Gitmekten bahsetmeye başlamıştı Hz. Şems, alıp başını gitmekten:

Şairin dediği gibi; "Bizi şehrimizden kovarlarsa ne çıkar? Şebrin dışındaki kırlar bizimdir."

Allah tevfikini verirse ben de öyle bir yere gideceğim ki, hiç kimseden bir ses seda gelmesin oraya. Muhtelif yönlerden esen rüzgârlar birbirini kovalasın. Ben bir şey okuyayım, onların kulaklarına üfleyeyim; sen de oraya kulaklarını tutasın. Senedi, dayanağı olan kişinin gönlü şendir, arkası kuvvetlidir, hiç bir şeyden gam yemez.

Bütün bu sıkıntılı ortamda Hz. Şems yaklaşık bir yıl sonra (21 Şevval 643 / 1245-6) ansızın şehri terk ederek Şam diyarına gitmiştir. Sanki güneş tutulmuş, bulutların ardına çekilmiştir. Bu durumdan son derece müteessir olan Hz. Mevlânâ'nın büsbütün içine kapanıp inzivaya çekildiği ve gerek Hz. Şems ile bulunduğu dönemde ve gerekse onun ilk kayboluşundan/ gaybubetinden sonra bir takım surî değişimler sergilediği nakledilmektedir. Şöyle ki, hakikat ehli ariflerin giydiği hırka yerine yaşlıların kisvesi olarak gelenekselleşmiş hindibârî adı verilen kumaştan bir fereci ve ulema tarzınca sardığı ve taylesan bıraktığı sarığı yerine de bal renginde yünden yapılmış bir külâhı serpuş ediniş sarığını da şeker-âvîz tarzda sardı. Öteden beri dört gözlü olan rebabı da altı gözlü yapmalarını buyurup evvelce aşına

olup âdet edinmediği semanın temellerini attı ve gece gündüz daima semâ', vecd ve yoğun bir riyazet ile meşgul oldu. Bir an karar ve sükûnet bulmadı. Zaman zaman ilâhî aşkın kiblegâhı olarak gördüğü Hz. Şems'e şöyle sesleniyordu:

*Ben bir ülkenin zâhidi ve minberin vaiziydim,
Gönlümün alın yazısı sana ellerini çırparak koşan
bir âşık kıldı beni...*

Gerçekten de Hz. Şems ile tanışmazdan evvel adeta devrinin İmam Gazzalî'si mesabesinde bulunan Hz. Mevlânâ, onunla tanıştıktan sonra yanında, babasının huzurundaki bir çocuk ya da yeni ihtida etmiş bir mübtedi gibi mahcub bir tavra bürünmekteydi.

Esasta Hz. Mevlânâ'nın tavrında görülen bütün bu sûrî değişimlerin her bir unsuru manevi değişime eşlik eden sembolik göndermeler taşımaktaydı. Bütün bunları anlamlandıramayan halk tabakasından ise kimileri sebep bildikleri Hz. Şems'e kin gütmeye devam ediyor, kimileri ise yapıp ettiklerinden pişmanlık duyup özürler diliyorlardı.

Peki, ne olmuştu ve gayet muntazam surette devam ede gelen hayatta ani bir değişime sebep olan bu mülâkatın doğurduğu neticeler neydi? Bu soruya verilebilecek muhtasar-müfid cevabı Hz. Sultan Veled'in anlatısında bulmaktayız:

*"Mevlânâ'nın, Allah nezdinde, sıdk ve safâ
açısından herkesten daha hususi bir durumu vardı*

*Allah, Şems'in ona yüz göstermesine, o suretle de
husûsiyetin, yakınlığın daha da artmasına razı oldu.*

*(Diledi ki) artık başkasına tama' etmesin,
başkasının sevgisini (mibr) gönlünden atsm.*

Âlemde, eşsiz (ferîd) olsa, asrınız özü-özeti bulunsa bile O'ndan başka hiç kimseyi aramasın

*Kimseye bu hususi atâ nasîb olmasın, bu husûsî
likâyâ ancak o nail olsun.*

*Bir hayli bekleyişten sonra Şems'in yüzünü gördü;
sırlar, ona gün gibi âşikâr oldu.*

*Görülmesi mümkün olmayanı gördü, kimseden
duyulmayacak şeyleri duydu.*

*Niyaz ederek onun kokusunu aldı da perdesiz olarak
yüzünü gördü.*

*Ona âşık olup elden çıktı, katında yücelikle alçaklık
bir kesildi.*

*Onu evine davet etti, ey padişah dedi, bu dervişten
işit*

*Evim sana lâayık değil ama, sıdk ile âşığımın senin
ben*

*Kulun nesi varsa, ne elde ederse; şüphesiz hepsi, o
hâcedir (efendisininindir)*

*Bundan böyle ev, senin evindir; tam bir güvenle
(vesâkat) dosdoğru yürü (hareket et)*

*Bundan sonra her ikisi de hoş bir suretle yürüdüler;
sevinerek, gülerek eve doğru yol aldılar.*

*Bir zaman beraber bulundular, bir iki yıl rahat ve
buzura daldılar.*

*Hakk'ın gayreti cûşa geldi de ansızın bütün dillere
bir dedi kodu bir fısıltıdır düştü"*

Tekrar hatırlatmakta fayda var ki Hz. Şems tutum ve davranışlarında aksiyoner bir tavrı benimsemişti. Tam bir mütâbaat ile bağlı bulunduğu, güneşi sağ ayı da sol eline verseler dahi hak bildiği yoldan vazgeçmeyeceğini ifade buyuran Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in (s.a.v.) yolundaydı. Dolayısıyla değil Konya'da bir guruh dünyayı karşısına almaya razıydı. Ancak

bütün bu gidişler Hz. Mevlânâ'nın ve Hz. Şems'in mânevi/irfani maceralarının tamam olması, kemalin elde edilmesi gayesine matuftu. Öyle ya günün tamam olması için güneşin doğuşu gibi batması da gerekli değil miydi?

Nitekim Hz. Şems'in gaybubet halleri ve Hz. Mevlânâ'dan ayrılımlarının sebebini bu minvalde şu ifadelerle izah eder:

"Eğer elinden gelirse, öyle davran ki, ben senin işin ve hayrın için sefere çıkmak zorunda kalmayayım.

Ve iş, daha önce yaptığım yolculuk sayesinde tamam olmuş olsun. Bu, iyi olurdu.

Zira sana seyahat etmeni emrecek bir konumda değilim.

Ben senin işinin yoluna girmesi cihetinden bu yolculuğu kendim üstlenirim.

Zira ayrılık pişiricidir.

...

Her iki tarafın da hatırını gözetme adına daha önce söylemediğim şeyler vardı, ikiyüzlülük ettim ve kapalı konuştum. Açık olmak gerek ki şu iş değerini bulsun.

Senin işinin yola girmesi için elli yolculuk yaparım.

Benim yolculuklarım senin işinin tamamlanması içindir.

Yoksa benim için Anadolu'yla Şam'ın ne farkı var?

Kâbe'de olmamla İstanbul'da olmamın ne farkı olabilir?

Ama şu kesindir ki, ayrılık hem pişirir hem yetiştirir süsler."

Hz. Mevlânâ ise aynı/benzer kelimeleri kullanarak nazmen cevap verir:

Aşk içinde azap çekerek, aşkı tadarak sabah etmedeyim, akşam etmede

kalbim aşk ateşinin üstünde dönüp durmada, kıvranıp yanmada.

Beni arıtmak, yetiştirip süslemek ümidiyle bırakıp gidersen,

şunu bil ki ben sensiz ne arınıp yetişir ne de düzgün bir hale gelirim.

Ne diye kalbin katılaştı; ne vakte dek süreceksin bu?

Ne vakte değin düştüğüm bir hale ağlayıp duracağım ben?

Size kurban olayım diyebilmek en sevdiğim şeylerden,

kurban olursam sizinle dirilirim; uğrunuza ölen derler bana.

Teselli ederek sabretmemi buyurdunuz amma

sanmayın ki bu o çeşit bir aşk, değil ki sabredebileyim

Hz. Şems'in hakîkati idrak ve kemali elde etme yolunda cem'den sonraki fark haline işaret eder tarzda fark/fırâk (kavuşma mukabilindeki ayrılık) ve bunun zahiri plandaki sembolik karşılığı olan sefer ve seyahati gerekli gördüğü aşık. Üstelik bunu hem kendi namına ve hem de Hz. Mevlânâ namına önemsemekteydi. Ancak Hz. Mevlânâ'nın durumunun ve imkanlarının, kendisinin sahip bulunduğu imkanlardan başka olduğunun da farkındaydı. Kendisi her yere girip çıkabilir, herkesle düşüp kalkabilir, her köşe-bucakta geceleyebilirdi. Ancak bir "şehir müftüsü" olan Hz. Mevlânâ öyle miydi, nasıl diyebilirdi ki ona sen de gel diye. Çaresiz gidecek ve bu çetin vazifeyi bir kere daha üstlenecekti, hem kendisi hem de Hz. Mevlânâ adına. Bu durum Mevlevî gelenek tarafından da titizlikle yorumlanmıştır. Nitekim Eflâkî, Hz. Şems'in

Hız. Mevlânâ'dan ayrılışını bir tür celal tecellisi olarak değerkendirir. O zamana kadar Hız. Mevlânâ'nın, Hız. Şems'te sadece cemal tecellisini müşahede ettiğini, bu müşahedenin tam olabilmesi için Hız. Şems'in Konya'dan ayrıldığını böylelikle de Hız. Mevlânâ'nın celal tecellisine de muhatap kaldığı yorumunda bulunur.

Şunu da kesin olarak belirtmek gerekmektedir ki Hız. Şems, Hız. Mevlânâ'nın hakikati idrak yolculuğunda ve tahkik tavrını elde etmesinde önemli rolü bulunan bir figürdür ve bu rol aynı zamanda Hız. Şems cihetinden bakıldığında Hız. Mevlânâ tarafından da sergilenmiştir. Ancak Hız. Mevlânâ'nın sufi karakterini ve hakikatin huzurundaki duruş ve tavrını sadece Hız. Şems ile ilişkisi bağlamına indirgeyerek açıklamak son derece hatalı bir yaklaşım olacaktır. Nitekim bizzat kendisi şöyle buyururlar:

“Eğer Mevlânâ-yı Bozork (Babası Sultanü'l-Ulema) birkaç yıl daha kalsaydı ben Şems-i Tebrizî'yi talebe muhtaç mı olurdum?”

Başka bir sefer, Hız. Şems kendisine sorulduğunda, “Şems-i Tebrizî sadece bahanedir, güzel ve latif olan biziz” şeklinde cevap vermişti.

Bulutların Ardına Çekilen Güneş

Eflâkî, kendisinden gelen bir mektupla Şam diyarında olduğunu öğrendiği Hız. Şems'e hitaben Hız. Mevlânâ'nın bin bir niyazla dolu mektuplar gönderdiğini nakleder. Nihayet Hız. Mevlânâ'nın niyazlarının karşılık bulduğunu ve Hız. Şems'in yaklaşık bir yıl sonra -Hız. Mevlânâ'nın niyazına mı yoksa hasretine mi dayanamadı bilinmez- çağrılara uyup Konya'ya tekrar döndüğünü ekler. Dahası belki de kalıcılığını perçinlemek adına bu sefer

Hız. Mevlânâ'nın evlatlığı Kimya Hatun ile evlenmiştir. Şu var ki söz konusu evlilik pek kısa sürmüş ve Kimya Hatun'un ani vefatından yedi gün kadar sonra, 644 yılının Şaban ayında (Aralık 1246) Hız. Şems, Konya'dan tekrar ayrılmıştır. Ancak gerek Sipehsâlâr'ın ve gerekse Sultan Veled'in eserlerinde bu hususta sessiz kalmaları Hız. Şems'in Şam diyarına (Halep ve Dımaşk şehirlerine) iki defa değil de sadece bir defa gittiği ihtimalini gündeme getirmektedir. Eflâkî'nin naklettiği bu ikinci gelişteki ikametinin pek kısa oluşu ve asıl meseleye taalluk eden yönünün ehemmiyetsiz bulunuşu gibi sebeplerle diğer müelliflerin bu hususu ihmal ettikleri de var sayılabilir.

Neticede Hız. Şems'in bu ikinci gaybubetinin ardından da Hız. Mevlânâ ilkinde olduğu gibi kendisini sormaya/soruşturmaya ve aramaya devam etmişti. Hatta ondan haber getirdiğini iddia eden yalancıları dahi bahışlere boğuyordu. Neticede bulunduğu yeri öğrendiğinde bu defa sadece mektupla yetinmemiş, kalabalık bir heyetle birlikte oğlu Hız. Sultan Veled'i bizzat Şam'a göndererek Hız. Şems'i muhakkak getirmesini tenbihlemişti.

Er oğlu er, Hız. Sultan Veled, üstelik gönlündeki git-geller hala devam ederken hem veraset ve hem de asalet yoluyla sahip bulunduğu feraset ve nezâketle Hız. Şems'i, ileri sürdüğü tüm mazeretlere rağmen iknâ etmiş ve birlikte Konya'ya doğru yola koyulmuşlardır. Yolda Hız. Sultan Veled Hız. Şems'i peşi sıra yaya surette takip etmekteydi. Kendisinin de bir binite binmesini teklif eden Hız. Şems'e verdiği cevabıyla dahi takdirini kazanmadaydı. Hız. Sultan Veled, seyr u sülukunda önemli bir merhale olan bu seyahati şu şekilde ifade etmektedir:

*Hz. Mevlânâ'nın
dervişleriyle
son buluşması.
Sevakıb-ı Menâkıb
Tercümesi, Morgan
Kütüphanesi*

“Veled, ey padişahlar padişahı dedi; seninle aynı tarzda olmak elimden gelmez,

Hem padişah ata binsin, hem kul; lâyük değil bu, sakın söyleme bunu, nasıl olabilir bu,

Atlı olmak sana değer padişahım; çünkü sen sevgilisin, bense âşığım,

Sen, gerçekten de efendisin, bense kulum; hattâ sen cansın, ben seninle diriyim,

Benim yaya gitmem, senin ardında başımı ayak yapıp koşmam gerek,

Böylece Veled, bir aydan fazla bir müddet yayan - yapıldak yürüdü: kimi inişte, kimi yokuşta, durmaksızın yol aldı,

Yol, yolculuk gücü ama kolay göründü; çünkü o zahmet, definenin kapısındaki kilidi açmıştı,

Yolda O’ndan binlerce sır duydu; göğün de ardında yüzlerce âlem gördü,

Hiç kimseye bu, nasib olmamıştır; onun her ibsanından yeniden yeniyse sevinmedeydi”

Hiz. Şems, bu durumu Konya’da babasına bildirerek memnuniyetini ifade etmiş ve Hiz. Sultan Veled hakkındaki kanaatini söyle dile getirmiştir:

“Şimdi benim Tanrı vergisi olan iki hâlim vardır. Biri başım, öteki sırrımdır. Başımı tam bir samimiyetle Mevlânâ’nın yoluna fedâ ettim. Sırrımı da Babâeddîn’e verdim. Mevlânâ hazretleri bu hâle şâhit olsun. Zira eğer Mevlânâ Bahaeddîn’in Nuh kadar ömrü olsaydı ve hepsini ibâdet ve riyâzete harcasaydı yine bu yolculukta benden ona ulaşan sır kadar sırra müyesser olamazdı. Sizden de nasiplere nail olacağı ve bir pirin olgunluğuna ulaşacağı, büyük bir şeyh olacağı umulur inşaallah.”

Gurûb Vakti: Akşam ya da Âh Şâm!

Hiz. Mevlânâ’nın yanmaları-yakılmaları, Hiz. Sultan Veled’in samimiyet ve fedakarlıkları, Hiz. Şems’in gurbete ve vahşete katlanmaları... Hepsi bir bir netice vermiş, sabırla koruk helvaya dönüşmüştü. Güneş yeniden Konya burcunda doğmuş, hususiyle esasa müteallık mevzu beklenen seviyeye gelmişti. Birbirlerini Aşk’ın kıblesi olarak gören iki hemdemin vuslatı kadar ayrılığı da manevi ilerlemenin en iyi yöntemlerinden biriydi, üstelik meyvelerini de vermişti. Nitekim hakîkati idrak ve kemali elde etme yolunda işler yoluna girsın niyetiyle Şam diyarına giden Hiz. Şems’in çabaları boşuna değildi. Konya’ya geldiği her defasında Hiz. Mevlânâ’yı daha üstün bir kemal seviyesinde ve bu seviyenin tezahürüne bağlı daha üstün bir surette bulmaktaydı. Her ne kadar Hiz. Mevlânâ, Hiz. Şems’in gidişinden hoşnut olmasa da, sık sık Şam’ı hasretle ansa da Hiz. Şems’in her gelişinde başkaca bir haletle karşılaşması bu ayrılığı değerli hale getirmekteydi. Öyle ki bu günün bir günlük sohbeti evvelki sohbetin bir yılına bedeldi, her ne kadar vuslat daha öncelikli ve firak daha zor ve müşkil görünse de.

Ancak değişmeyen bir durum varsa o da bunca nasihat, özür ve tevbe ile birlikte Konya’daki müridân ve halkın tamamının olmasa da bir bölümünün Hiz. Şems’e yönelik menfî tutum ve davranışlarıydı. Homurdanmalar tekrar arttığında Hiz. Şems Hiz. Sultan Veled’e, ilim ve irfanda eşi benzeri olmayan Hiz. Mevlânâ’dan kendisini ayırmak istediklerini, bu defa ortadan kaybolduktan sonra hiç kimsenin izini bulamayacağını belirterek yakınmaktaydı.

Nihayet Hiz. Şems, kararını bir kez daha gerçekleştirdi ve 8 Şaban 645 (8 Aralık 1247) tarihinde sır oldu kayıplara karıştı.

Hız. Şems'in ayrılığı yüzünden Mevlânâ'nın gece gündüz hiç kararı kalmadı, huzuru kaçtı, medresenin sahanlığında geziniyor ve rubailer söylüyordu. Kaynaklar bu sefer de Hız. Mevlânâ'nın surî değişimini naklederler. Başına duhânî (duman rengi) bir sarık sarmıştı ve bir daha beyaz sarık sarmadı. Yemen ve Hind kumaşından (bord-i Yemenî ve Hindî) bir ferecî yaptırdı ve ömrünün sonuna kadar da kisvesi bu oldu. Daima sema etmekte ve aşkla şiirler söylemekteydi. Bir müddet gelen bazı haberler üzerine Hız. Şems'i bulma ümidiyle Şam'a giden Hız. Mevlânâ bulamadan geri dönmüştü. Anlaşılan o ki bu ümitle üç dört sefer yola çıkan Hız. Mevlânâ, her defasında eli boş ancak gönlü dolu surette geri dönmekteydi.

Nihayet Hız. Sultan Veled'in de ifade ettiği gibi Şam'da Hız. Şems'in suretini bulamayan Hız. Mevlânâ, Şems'in manasını bulmuş, üstelik kendi iç dünyasında bulmuş, böylelikle vahdet tamam olmuştur.

Hız. Şems'in nihâi gaybubetinden sonra Hız. Mevlânâ'nın kemâle ermiş bir arif olarak Mesnevî-i Şerîf'i söylediği, seyr u sülûk ve ma'rifetullâha dair bahisleri kamil bir şeyh edasıyla terennüm ettiği, çocukluk-çocukluk çağlarında babası Hız. Bahaeddin Veled'in ve şeyhi Hız. Muhakkik Tirmizî'nin teslikinde idrak ettiği aşk ve ma'rifete dair ahvali Hız. Şems ile birlikte bir kere daha tahsil ettiği söylenir.

Batmayan Güneş

Beri taraftan Hız. Şems'e ne olduğu sorusu daha ilk günlerden beri bir muammâ olarak kalmış, üzerinde ittifak edilen kat'î bir neticeye ulaşamamıştır ve ulaşabilecektir

gibi de gözükmemektedir. Özellikle klasik kaynaklardaki muhtelif yorumlara sebep olan rivayetler ya da suskunluklar meseleyi kaplayan sis perdesini daha da yoğunlaştırmaktadır.

Eflâkî'nin bir rivayetine nazaran Hız. Şems, Hız. Mevlânâ ile halvette sohbet halindeyken birisi dışarı çıkması için işarette bulunmuş, o da ayağa kalkıp "Beni öldürmeye çağırıyorlar!" deyince, uzunca bir duraklamanın ardından Hız. Mevlânâ ise "Halk ve emr O'na aittir" ayetine uygun hareket etmek gerektiğini belirtmişti.

Devamında anlatıldığına göre yedi kişi Hız. Şems'e pusu kurmuş ve fırsat bulunca da bir bıçak saplamışlardı. Ancak Hız. Şems, öyle güçlü bir nara attı ki kendilerinden geçtiler. Kendilerine geldiklerinde ise birkaç damla kandan başka bir iz yoktu ve Hız. Şems kayıplara karışmıştı. Üstelik o gün sabahdan akşama kadar o mana sultanından hiçbir iz elde edilememişti. (Yani cenaze yoktu) Durum Hız. Mevlânâ'ya iletildiğinde Hakk Teala'nın hükmüne boyun eğilmesi gerektiğini ifade ederek heyecanlar gösterdiği, semaya ve mersiyeler söylemeye başladığı ilave edilir. Eflâkî rivayetin devamında suikastçilerin kısa zaman içerisinde teker teker türlü sıkıntılara düçar olduklarını ya da öldüklerini bildirirken bu meyanda Hız. Mevlânâ'nın oğlu Alaaddin'i de suikastçilerle birlikte anar ve bir hastalık sebebiyle o günlerde vefat ettiğini kaydeder. Eflâkî'ye göre Hız. Mevlânâ kızgınlıkla, kendinden önce göçen oğlunun cenazesine iştirak etmemiştir. Esasında Hız. Şems'in arasının soğuk olduğu Sipehsâlâr'ın kimi anlatılarından da anlaşılmaktadır.

Eflâkî'nin diğer bir rivayetine göre ise Hız. Şems, suikastçiler tarafından şehid

edilerek cenazesi bir kuyuya atılmıştır. Ve Hz. Şems, bir gece Hz. Sultan Veled'e rüyasında görünerek uykuya daldığını bildirip yerini haber vermiş ve Hz. Sultan Veled de müritleriyle cenazesini kuyudan çıkartıp Mevlânâ medresinde mimar Emir Bedreddin'in merkadi yanına defnetmişti.

Eflâkî, bazı dostların Hz. Şems'in o topluluktan darbe yedikten sonra kaybolduğunda müttefik olduklarını, bazılarının onun Mevlânâ-yı Bozorg'un (Sultânü'l-Ulema Bahâ-i Veled) yanında medfun bulunduğunu söylediklerini kaydeder. Ancak Gölpınarlı bu merkadin Şemseddin Yahya adlı başka bir zata aid olduğunu dolayısıyla bir yanlışlığın söz konusu olduğunu belirtmektedir. Nihayet Eflâkî yukarıdaki ikinci rivayeti nakledip "bu, herkesin bilmediği bir sırdır" kaydıyla hikayeyi tamamlar.

Eflâkî'nin kayıtları Hz. Şems'in Konya'da bir grup suikatçı tarafından şehid edildiği ve gizlice burada defnedildiği sonucunu doğurur. Üstelik söz arasındaki ifadeleri kendisinin de bu kanaatte olduğunu ihsas eder mahiyettedir. Ancak bütün bu rivayetler kendi içinde birçok çelişki ve şüpheler barındırmaktadır. Öte yandan Hz. Sultan Veled'in ve Sipehsâlâr'ın eserlerinde, Eflâkî'nin bu rivayetlerini destekleyecek değil bir ibare işaret dahi yoktur. el-Cevâhiru'l-Mudîe gibi muasır ya da yakın dönem kaynakların bazıları da, Hz. Şems'in katledildiği şeklindeki rivayeti cerh ederek doğru bulmamış ve gaybubetini ifade etmişlerdir. Son dönem araştırmacılarından F. Lewis, Hz. Şems'in şehid edildiği iddialarını titizlikle değerlendirmiş ve gayet ikna edici biçimde reddetmiştir.

Netice olarak denilebilir ki gerek Hz. Sultan Veled'in ve Sipehsâlâr'ın bu konudaki

sessizlikleri, gerekse Hz. Şems'in son gaybubetinin akabinde Hz. Mevlânâ ve yakın çevresinin tutum ve tavırları, hatta Divan-ı Kebir'deki bazı gazellerinin Hz. Şems'in Tebrîz'e gittiğine dair işaretler barındırdığı şeklinde yorumlanabilmesi gibi bir çok karineden hareketle, Mevlevî geleneğin sahip olduğu genel tavır; Hz. Şems'in aniden ve son kere ortadan kaybolduğu ve bir daha geri gelmediği yönündedir. Sureti kaybolup gitse de manası baki kalmıştır.

İlave olarak Hz. Şems'i bulmak niyetiyle birkaç defa Şam diyarına giden Hz. Mevlânâ'nın arayışı da büsbütün sonuçsuz kalmamış, aksine sureta onu bulamasa da manası kendisinde zuhur etmişti. Nitekim Konya'ya dönüşlerinde söz konusu mananın mazharı olmak haysiyetiyle Şeyh Selahaddin Zerkûb-i Konevî'yi kendisine hemdem seçip onunla kaynaşmıştı. Ayrıca içinde bulunduğu aşk ve coşkunluk hali irşâda mani oluyordu ve bu sebeple müridlerin işlerini de yeni halifesine havale etmişti. Gül mevsimi geçip gittiye gül suyu da eksik değildi ya.

Hz. Şems kendisine sorulduğunda, «Şems-i Tebrîzi sadece bahanedir, güzel ve latif olan biziz» şeklinde cevap veriyor, Hz. Şems'i görememekten yakınan bir dervîşi de, «Şayet Şems-i Tebrîzi'ye erişemediysen öyle birisine eriştin ki, saçının her telinde yüzbinlerce Şems vardır» şeklinde müjdeliyor ve hatta gayrete dokunur endişesiyle Hz. Selahaddin'in yanında Hz. Şems'in anılmaması gerektiğini tenbihliyordu.

Bu merhale araştırmacıların büyük bir kısmınca da tekrarlandığı üzere Hz. Mevlânâ için, ömrünü üç aşamadan müteşekkil bir süreçle ifade etme vaktiydi:

*Dervişler Hz. Mevlânâ
ile son defa görüşüyorlar;
Sevâkıb-ı Menâkıb
tercümesi, Topkapı
Sarayı Müzesi*

“Ömrümün hülasesi sadece şu üç kelimedir;
hamdım, piştım, yandım”

Hiz. Seyyid Burhâneddîn Muhakkik Tirmizi,
nezdinde pişen Mevlânâ, Hiz. Şems ile
yanmıştı. Ve nihayet böylelikle Hiz. Şems’in

vazifesi de tamama ermiş; aşkın iki yönünü
teşkil eden âşık ve maşuk kıbleleri yıkılmış,
geriye sadece “Aşk” baki kalmıştı.

Hiz. Şems’in Aziz Hatırası / Makamları ve Merkadi

Güneş guruba yüz tutsa batmamak üzere
doğmuş, gün tamam olmuştu, ancak sadece
zahire bakan ve iç dünyasını Muhammedî
nurun galip güneşiyle aydınlatamayan gözler
için karanlık çağıydı sadece; sıkı sıkıya toprağa
sarılıp hala güneşi ufukta arayan, bir türlü
kanatlanıp uçamayan toprak kuşları için.

Hiz. Şems’in manevi hatırası gönüllerde ve
dillerde Hiz. Mevlânâ vasıtasıyla kıyamete
değin yankı bulacaktı, peki ya maddi olarak
kendisinden geriye ne kaldı?

Bu minvalde ilk olarak sohbetlerinden
müteşekkil bulunan ve gelenek içerisinde
“Hırka-i Şems” olarak da anılan “Makâlât” adlı
eserini zikredebiliriz.

Makâlât, Hiz. Şems’in “hâl”inin yine kendi
lisanında “kâl”e dönüşmüş şekli, sohbetlerinde
tutulan perakende notların bir derlemesidir.
Hiz. Şems’in ıstılahında maddi ve manevi
boyutlarıyla “sohbet”in sembolik ifadesi olan
“Hırka/Hırka-i Şems” temsiliyle adlandırılması
da bu sebeple olsa gerektir. Muhtasar ve
mufassal iki versiyonu bulunmaktadır
bu eserin. Muhtasar versiyonun Hiz.
Şems’in şaheserlerinden olan Hiz. Sultan
Veled tarafından oluşturulduğu neredeyse
kesindir. Ancak her iki versiyonun birlikte
sanki Mevlevî gelenek tarafından esere ilgi
gösterilmediği zehabını uyandıracak derecede
nüsha sayısı pek azdır. Oysa ki açık ya da
örtük biçimde Mesnevî-i Şerif’in, Dîvân-ı
Kebîr’deki pek çok gazelin, Fihî Mâ Fih’teki

kimi sohbetlerin, Makâlât'ın en mufassal şeklini teşkil ettiğini belirtmek gayet yerinde olacaktır. Zaten Hz. Şems Hz. Mevlânâ'da şahit olduğu engin kabiliyetlerin ifade yönüne de işaretle bu durumu çok önceden dile getirmişti:

“Bana, ne babam, ne anam, onun gösterdiği ilgiyi göstermiştir. O benim sözlerimi en hoş bir şekilde söyler. O, benim kendisine yapmadığım iyilikleri bana yapmıştır.”

Hz. Şems'in diğer bir maddi hatırası da Konya başta olmak üzere Niğde, Hoy, Tebrîz ve Multan gibi şehirlerde, kendisine nisbet edilen türbe ve makamlardır. Konya'daki makamı, suikast iddiaları akabinde Hz. Şems'in cenazesinin atıldığı iddia edilen kuyunun olduğu bölgededir ve suikast iddiasını kabul edenlerin çoğuna göre Hz. Şems burada medfündür. Ancak Mevlevî gelenek söz konusu mekanı bir türbeden ziyade makam olarak değerlendirmiş ancak yanı başına bir zaviye inşasını da ihmal etmemiştir.

Öte yandan Timurlular dönemi devlet adamı ve tarihçilerinden Fasih-i Hâfi'nin Mücmel-i Fasihi adlı kroniğindeki Hz. Şems'in, Hz. Mevlânâ ile aynı yılda göçtüğü ve bugün İran sınırlarında bulunan Hoy şehrinde medfun bulunduğu şeklindeki kaydına dayanan kimi araştırmacılara göre Hz. Şems'in türbesi de oradadır. Bu iddiayı destekler mahiyetteki bir diğer rivayet de Kânûnî Sultan Süleyman'ın 2 Eylül 1535'de vezir-i azam İbrahim Paşa ile birlikte Hoy'da Şems-i Tebrîzi'nin türbesini ziyaret ettiği yönündeki kayıttır. Dolayısıyla Hoy'daki makamın da geç-klasik dönemden itibaren muteber görüldüğü söylenebilir. İlave olarak modern dönemde daha çok kültürel ve turistik nitelikli olduğu düşünülen kaygılarla Hoy şehrindeki bu makam ve etrafındaki

Menâr-ı Şems adı verilen minare ve mimari kalıntılar restore edilmiş, mekan 2007 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine aday olarak sunulmuştur.

Hoy'dan başka Hz. Şems'in Tebrîz'de vefat ettiği ve Geçil bölgesindeki mezarlığa defnedildiği yönünde iddialar da dile getirilmektedir. Bir diğer iddia ise zaman içerisinde Niğde örneğinde olduğu gibi sade Anadolu'da değil Pakistan-Hindistan halk muhayyilesinde de oldukça popüler ve efsanevi bir şahsiyete dönüşen Hz. Şems'in Multan'da vefat ettiği ve türbesinin burada bulunduğu yönündeki inançtır. Ancak söz konusu türbenin Hz. Şems ile isim benzerliğine sahip başkaca birine ait olduğu anlaşılmaktadır.

Bütün bu iddia ve rivayetler kehkeşanından Hz. Şems'in nerede ve ne zaman vefat ettiği, türbesinin nerede bulunduğu dair kesin bir neticeye ulaşmak mümkün görünmemektedir. Haddizatında gerek Hz. Şems ve Hz. Mevlânâ'nın yolunu can u gönülden takibe ömrünü adanmış Mevlevîler ve gerekse muteber Mevlevîlik tarihi araştırmacılarının büyük bölümü Hz. Şems'in gaybubeti yönündeki ortak kanaatte birleşmektedirler. Neticede tarihsel olarak Hz. Şems belki bu dünyadan gurûb edip geçmiş ve göçmüştür, ancak onun türbesini toprak altında aramak beyhudedir. Hatta bir gün Hz. Mevlânâ'nın, bir zamanlar Hz. Şems'in sohbetiyle şenlenen hücresinin kapısının önüne baş koyup kırmızı mürekkep ve kendi el yazısıyla şöyle yazdığı aktarılır: “Hızır'ın (a.s.) maşukunun makamı”

Netice olarak diyebiliriz ki sevk-i ilâhî ile ansızın bir gün Konya'ya gelen Hz. Şems yine sevk-i ilâhî ile ansızın sırta kadem basmıştır.

Cenâb-ı Mevlâ'nın nice velîleri vardır
Zât'ı misâli bilinip görünmez, Habîb'i misali
görölüp bilinmez
Kubbeleri altında gizlediği, abâsıyla sarıp
sarmaladığı, sakladığı
Gayret hilatiyle kuşatıp süslediği has kulları
Kendisinden ve evliyasından gayrısının
tanımadığı/tanıyamadığı nice velîler...
Bulanlara, bilenlere selam olsun...
Aşk olsun...

Kaynakça

- Abdurrahmân Câmî, Evliya Menkıbeleri, haz. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, Pinhan, İstanbul 2011.
- Eflâkî, Şemseddîn Ahmed el-Ârifî, Menâkıbü'l-Ârifin, nşr. Tahsin Yazıcı, Çâphâne-i Encümen-i Târih-i Türk, Ankara 1980.
- Fürûzanfer, Bediüzzaman, Mevlânâ Celâleddin, trc.: Feridun Nafiz Uzluk, MEB, İstanbul, 1997
- Gölpınarlı, Abdülbâkî, Mawlana Şams-ı Tabrizi İle Altmış İki Yaşında Buluştu, Şarkiyât Mecmuası, sy. (1959), s.156-161.
- a. mlf., Mevlânâ Celâleddin, İnkılap, İstanbul 1951.
- a. mlf., Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1983.
- Lewis, Franklin, Mevlana, trc. Gül Ç. Güven, Hamide Koyukan, Kabalcı, İstanbul 2010.
- Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Rûmî, Fih-i Mâ Fih, trc. A. Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın, İz, İstanbul 2001.
- a. mlf., Külliyyât-ı Divân-ı Şems-i Tebrîzî, haz. Bediüzzamân Fürûzanfer, İntişârât-ı Pejûheş, Tahran 1382hş.
- a. mlf., Mesnevî, trc. Veled Çelebi İzbudak, MEB, İstanbul 1990.
- Muvahhid, Muhammed Ali, Şems-i Tebrîzî, Tarh-ı Nev, Tahran 1375hş.
- a. mlf., “Şems İle Mevlânâ Kaç Yaşlarında Karşılaştılar”, trc. Hicabi Kırılancı, Mevlânâ Araştırmaları 2, Akçağ, Ankara 2008.
- Sahibü'z-Zamani, Nasıruddin, Hatt-ı Sevvüm, Atayî, Tahran 1387.
- Sipehsâlâr, Feridûn b. Ahmed, Risâle-i Sipehsâlâr, nşr. Muhammed Afşin Vefâî, Sühan, Tahran 1385hş.
- Sultan Veled, İbtidâ-Nâme, çev.: Abdülbâkî Gölpınarlı, Konya ve Mülhakâtı Eski Eserleri Sevenler Derneği, Konya 2001.
- Şemseddîn Muhammed Tebrîzî, Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî, tsh. Muhammed Ali Muvahhid, Harizmi, Tahran 1369hş.
- a. mlf., Makâlât (Konuşmalar), trc. M. Nuri Gencosman, Ataç, İstanbul 2006.
- a. mlf., Me and Rumi, trc. William C. Chittick, Fons Vitae, Louisville 2004.